

תקשורת בחאקי

מרדכי נאור

התקשורת הצבאית, כמו לא מעט גופים ומוסדות בישראל, נולדה עוד לפני קום המדינה. לאירגוני המחנכת בימי "המדינה שבדרך" היו ביטאונים ועיתונים, וניסיון לא מבוסס ב"עתונות צבאית" נרכש ביחידות העבריות בצבא הבריטי בעת מלחמת העולם השנייה. לאחר קום המדינה, מקצת העיתונים המשיכו להתקיים. דומה שבצה"ל, אימצו את אימרתו של יצחק שדה: "יש כי גם המלה הכתובה, האמורה בזמן הנכון ובכוונה, משמשת נשק".¹ הדוגמה הבולטת ביותר היא עתון "במחנה". עתון חיילי צה"ל, כפי שהוא מכנה עצמו עד היום, החל את דרכו כביטאון סניף ה"הגנה" בתל אביב וגיליונו הראשון ראה אור ב־1934. לאחר 14 שנה, בתחילת מלחמת העצמאות, החליט הפיקוד העליון של ה"הגנה" להפכו לעתון הארצי של הארגון, ומגיליון 129 הוא היה לרו שבועון, ולאחר מכן לשבועון, שעד מהרה היה לעתון המרכזי של צה"ל, ונשא מיספור חדש. עורכו הראשון היה הסופר משה שמיר.

"מערכות", כתב עת הגותי לנושאי צבא וביטחון, החל להופיע ב־1939, ושמר על מתכונת חודשית ולרוב דו־חודשית. כמו "במחנה" הוא עבר מה"הגנה" לצה"ל, וממשיך להופיע עד היום, קרוב ל־60 שנה ברציפות. לגדנ"ע, המסגרת של ה"הגנה" לצעירים לפני גיוס, היו מספר ביטאונים, ובתחילת 1948 החליף אותם "ניב עלומים", שלאחר מספר שנים שינה את שמו ל"במחנה עלומים", ואחר כך ל"במחנה גדנ"ע". עתון זה, במתכונת דו־שבועית ומאוחר יותר חודשית, הופיע ברציפות עד שנת 1991.²

איש אינו יודע בכירור כמה עיתונים צבאיים הופיעו מאז קום המדינה. מדובר בוודאי במאות רבות, אם כי רק חלק קטן מהם נודעו בציבור, בעיקר משום שמדיניות עורכיהם, והממונים עליהם בצה"ל, היתה להביאם לא רק לידיעת החיילים והקצינים, כפי שמתחייב מעצם הופעתם במסגרות צבאיות, אלא גם לידיעת הציבור הרחב. יתר על כן, עיתונים אלה הופצו תמורת תשלום למגויסים אזרחיים ואף נמכרו בתנויות ובקניסטים לצד הפצתם בצה"ל ו/או ביחידות שאליהן כוון הפירסום במיוחד.

לא ניתן למצוא "משנה סדורה" בנושא התקשורת הצבאית, ויש להסתפק אפוא בפירוורים מתוך מניפסטים של גיליונות ראשונים ורומים פה ושם. דוגמה לכך יכול לשמש הקטע הבא, הלקוח מתוך שנתון הממשלה תשס"ו:

בטאוניו המרכזיים של הצבא השבועון "במחנה" ותחנת השידור גלי צה"ל פיתחו במיוחד את המדורים המוקדשים לאינפורמציה על הנעשה בצה"ל. בטאוניו אלה משרתים את מגמות החינוך בתוך הצבא הסדיר ומשמשים עם זאת אמצעים ראשוניים לשיח חיילי המילואים בידיעת המתרחש בצבא. כן מביאים הבטאוניו את דבר בטחון המדינה אל האוכלוסייה כולה ובפרט

אל הנוער. תפקידים דומים בהיקף קטן יותר ממלאים בטאוני חיל האוויר. חיל הים, הנח"ל והגדנ"ע, וכן הפרסומים הפנימיים של עוצבות ויחידות (סדירות ומילואים).³

להלן רשימה (לא מלאה) של עיתונים וביטאונים צבאיים שהופצו למגויסים ונמכרו במהלך השנים: "במחנה", "ביטאון חיל האוויר", "מערכות" (שלושת אלה ממשיכים להופיע בעת פירסום מאמר זה, באמצע שנת 1999); "במחנה נח"ל", "במחנה גדנ"ע", "מתניים" (עתון הרבנות הצבאית), "סקירה חודשית", "צקלון", "מערכות שריון", "מערכות ים", "עלי ים", "קשר" ואלקטרוניקה.

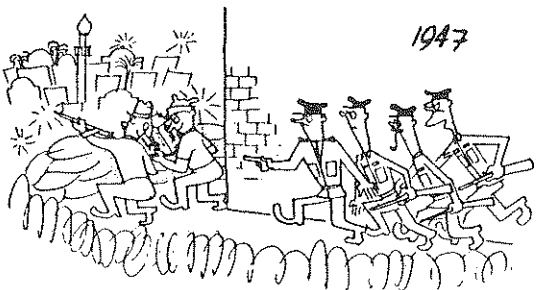
העיתונים השונים הופיעו מטעמים של שלושה גורמים: "במחנה", "סקירה חודשית" וביטאונים נוספים ראו אור מטעם גופי החינוך והתרבות של צה"ל שהיו כפופים לאגף כוח אדם (אכ"א), ושמותיהם השתנו במהלך השנים מחלקת תרבות (מחנת"ר), קצין חינוך ראשי, קצין חינוך ונוער ראשי "מערכות" ומספר פירסומים נוספים, וכן מאות ספרים הופיעו במסגרת "הוצאת מערכות", שהיא עד היום חלק ממחלקת ההדרכה (מה"ד) של צה"ל. כל שאר העיתונים והביטאונים הצבאיים היו כפופים ליחידות צבאיות שונות או לאגפים במשרד הביטחון (כדוגמת אגף הנוער והנח"ל).

סוד ההתמדה

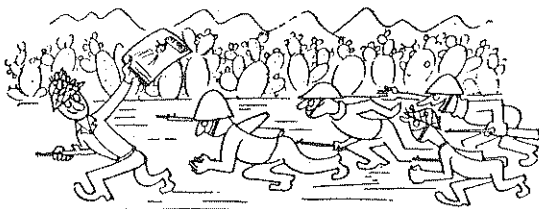
לתקשורת הצבאית לא היו חיים קלים. פעמים רבות, מאז ראשית ימי המדינה נשמעו קולות, בצבא ומחוצה לו, על כפילויות, חפיפות וביזבוז כספים ואף נכתבו מאמרים ששללו לגמרי את התפישה שצבא מוציא עיתונים, או מחזיק תחנת שידור.⁴ כמו כן לא היה ברור לגמרי הגיון הופעתם של העיתונים השונים, ומי שיחפש מתאם בין גודלם וחשיבותם של היחידה או החיל לעתון המופיע מטעמם, צפוי להתאכזב. כך לדוגמה, "ביטאון חיל האוויר" הוא עתון צבאי מצליח זה למעלה מחמישים שנה, בעוד שמסגרת צבאית גדולה אחרת גייסות השריון, לא הצליחה מעולם להתמיד בהוצאת עתון משלה.

את ההסבר יש לחפש בשני גורמים. הראשון קשור לנכונות מפקדת החיל או היחידה הצבאית להקצות משאבים וכוח־אדם להוצאת עתון. הגורם השני קשור לאיזו מספר עיתונים זכו לטיפול מסור במיוחד מצידם של עורכים שליוו אותם תקופה ארוכה ושמרו על הופעתם הסדירה, בעוד שעיתונים אחרים, שסבלו מתחלופה גבוהה של עורכים, לא החזיקו מעמד זמן רב. כמו דוגמאות: יצחק לבני היה דמות מפתח בעתונות הצבאית במשך יותר מעשרים שנה, שנתיים וחצי מהן ככתב צבאי, חמש שנים כעורך "במחנה נח"ל" ו־12

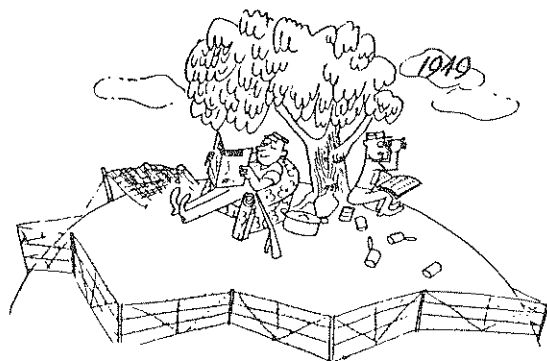
ארבעת נדנולי, במחנה

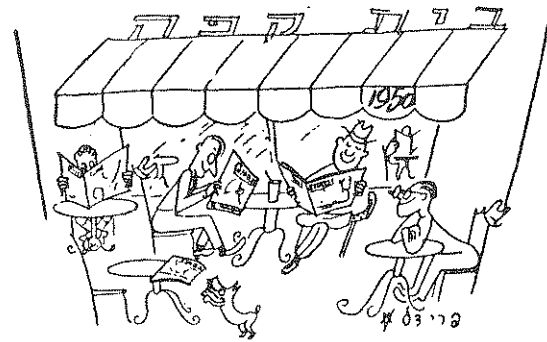
1947

1948

1949

1950

'במחנה' הולך ומתארח בין 1948 ל-1950 - סידרת קריקטורות של הציירת פרידל, שהופיעה בשבועון 'זה"ל' שנתיים לאחר ייסודו

שנים והצי כעורך ראשי של "במחנה"; בשש השנים האחרונות מתוכנן היה גם מפקד גלי-זה"ל. משה הדר ויהודה עופר ערכו את "ביטאון חיל האוויר" במשך שנים ארוכות, כפי שעשה מנחם הכהן ב"מחניים". מרדכי נאור, זאב ענר ויורם טהרלב ערכו את "במחנה נח"ל" ו"במחנה גדנ"ע" (שבמשך כשלושים שנה, מאז 1962, הופיעו מטעם מערכת אחת) במשך שנים ארוכות. את "במחנה" ליוו במהלך שנים רבות, בתפקידי עריכה, מאיר אביזורה, שלמה טנאי, שבתני רביב, יוסף אשכול, יהושע (יוש) הלוי ויוסף ארגמן ועוד. ההתחלות, לרוב, היו צנועות למדי. בגיליון הראשון של ביטאון חיל האוויר כתב מפקד החיל, אלוף אהרן רמז, כי לאחר שאנשי חיל האוויר רשמו דפים מזהירים ב"פרשת מלחמת השחרור של עם ישראל", הגיעה העת לפרסם כתב עת, שבו יובאו "הגייגו והדי המלחמה, בטוי לכוחנו".⁵

עורכי העתונים הצבאיים היו תחילה אנשי צבא. אך עם השנים "אזורחו" רוב התפקידים הבכירים בעתונות הצבאית, אם כי מאז שנות השמונים חזר זה"ל ומינה כעורך "במחנה" קציני זה"ל. העורכים אנשי צבא כאורחים - נעזרו בכתבים אזרחיים, אנשי העתונות היומית והשבועית, שכתבו בהם הן כשירות מילואים והן בתשלום, ולצידם התפתח מקצוע צבאי ייחודי: כתב צבאי: חייל או חיילת המקדישים את כל תקופת שירותם לכתובה בעתון. אף שלא זו היתה מטרת העתונים הצבאיים, בדיעבד אנו יודעים שהתקשורת הצבאית היתה בית גידול לעתונאים, עורכים, שדרי רדיו (ובמשך גם טלוויזיה), גרפיקאים, עורכי דפוס וצלמים. לא פעם הושמעה הטענה, בעת שכלי התקשורת הצבאית הותקפו, שאין זה מתפקידם להכשיר עתונאים ושדורים לשוק האזרחי. הטענה אינה הוגנת, משום שבישראל, זה שני דורות, מכשיר זה"ל בעלי מקצוע המאורחים את גיסיונם הצבאי. למשל, טייסי חיל האוויר העוברים ל"אל על"; למשל, מומחי מחשב בוגרי ממר"ם.

רשימת הכתבים הצבאיים שהיו לאנשי תקשורת בולטים בישראל יכולה למלא עמודים שלמים. המקורות העיקריים היו, רוב השנים, גלי זה"ל, "במחנה", "במחנה נח"ל", "במחנה גדנ"ע", "ביטאון חיל האוויר" ו"מחניים". הסופר חיים באר, כשעוד קראו לו רכלבסקי, היה כתב ב"מחניים". הפרופסור זאב סגל, הפרשן המשפטי של "הארץ", כתב ב"במחנה גדנ"ע". שהוציא מתוכו גם לא פחות משלושה פזמונאים נודעים: דן אלמגור, יוסי גמזו ויורם טהרלב. גדעון סאמט עשה את הסטאו' העתונאי שלו ב"במחנה נח"ל", כמוהו כנתמן שי, עלי מוהר, מרדכי גילת וד"ר שושנה אביגל, ואילו אורי דן, רם אורן, איתן הבר, אלי לנדאו ויחיאל לימור היו כתבים ב"במחנה", כפי שעשו הרבה שנים מאוחר יותר יאיר לפיד ועמנואל רוזן. עם "בוגרי" גלי זה"ל נימנים - וזו רשימה חלקית ביותר - רם עברון, עורד בן עמי, רבקה מיכאלי, דליה מזור, אלון שליו, ארו טל, קובי מידן, אברי גלעד ויעל דן.

אף רשימת הצלמים הצבאיים שהצמיחה העתונות הצבאית מרשימה: לצד צלמים "מבוגרים", כגון אברהם ורד, מיכה ברעם, בוריס כרמי ואלכס גל, יצאו מבית הגידול הזה אבי שמחוני, אבי אוסטרובסקי, מיכאל צרפתי, מיקי אסטל ועוד רבים.

"במחנה" הדובדבן שעל העוגה

אין ספק כי השבועון "במחנה" היה במשך שנים הדובדבן שבועות העתונות

ל האוויר
ז ויחידות
למגויים
(שלושה)
"במחנה"
"סקירה"
,"קשר"
,"סקירה"
זל זה"ל
השנים
ר ראשי
במסגרת
זל זה"ל
ות שנות
זי המדינה
אין
או מחזיק
העתונות
זיל לעתון
הוא עתון
זה אתר
קדת החיל
ורם הש
'עורכים'
שעתונות
ן רב. כמו
- מעשרות
ז"ל" וי

הצבאית, עד שגלי-צה"ל הצליחו ליטול ממנו את הבכורה. "במחנה" היה עתון החיילים, עתון צה"ל. משה שמיר, עורכו הראשון בשנים 1948 ו-1949, נשמע חד-משמעי לגבי הכוונות בימי הבראשית:

הפיתוי להיות עתון ככל העתונים, או נכון יותר, שבועון ככל השבועונים, היה תמיד גדול, אך דומני שלא אסעה הרבה אם אקבע, כי בשנותי הראשונות לא ניסה "במחנה" להתחרות בעתונות הכללית, אלא ראה את קהל היעד שלו בחיילים ואת משימתו החינוכית כקווי הנחיה הראשיים לאופיו ולתוכנו.⁶

אך כבר מראשיתו פול שבועון צה"ל גם לעבר הקהל האזרחי, תוך שעורכיו מודעים לסתירה הפנימית שבין עתונות צבאית, עם צנזורה ודבורות לעתונות האזרחית. אלפי גיליונות נמכרו בשנות החמישים בקיוסקים, לצד אלפים נוספים ולאחר זמן גם רבבות שהיו מנויים עליו. משנות השישים ואילך הויב כל קצין בקבע וכל אזרח עובר צה"ל לחתום על השבועון, ומי שסירב היה צריך לעבור מסכת לא-קלה של מילוי טפסים.

שנותיו הנאות של "במחנה" היו במחצית הראשונה של שנות החמישים, בעת שצה"ל יצא לשורה ארוכה של פעולות גמול נגד המחבלים דאו, ה"פידאיון" (מתאבדים), שחדרו מגבולות מצרים וירדן. לפי הנתיית הרמטכ"ל משה דיין, רק לצוות "במחנה", שכלל לרוב את הכתב אורי דן והצלם אברהם ורד, הותר להצטרף ללוחמים שפעלו מעבר לגבול, ולהביא את החומרים ה"חמים" תרתי-משמע כתבה וצילומים, שפורסמו, כמוכן, בלעדית ב"במחנה".

העתונות היומית געשה וזעמה. "במחנה" ראה אור רק פעם בשבוע, אך החומר המתין עד להופעתו, ובמשך תקופה ארוכה הוצע לעתונים להיעזר בו רק לאחר שיתפרסם ב"במחנה". עורכי העתונים, הכתבים הצבאיים ונשיאות ועדת העורכים כתבו פעם אחר פעם לדובר צה"ל ולרמטכ"ל וללא הועיל. תא הסופרים הצבאיים, כפי שכוננו אז הכתבים הצבאיים, באגודת העיתונאים, שיגר בסתיו 1955 מכתב חריף לדובר צה"ל, אל"מ נחמיה ברוש, בעקבות דיון-חירום של חבריו:

תרעומת כללית הובעה ע"י הסופרים הצבאיים על ההעדפה השיטתית של השבועון "במחנה" על העתונות היומית. בקשר לכך צוינו מקרים רבים של השתיית ידיעות ותיאורי מאורעות בעלי חשיבות ועניין לציבור הרחב, עד להופעת הגיליון הקרוב של "במחנה", שקיבל וכות בלעדית לטפל בנושאים אלה.

האסיפה קבעה שהעתונות היומית נתונה במצב מוזר, כשעליה לשאוב ידיעות ותיאורים על מאורעות בסחוניים חשובים ביותר מ"במחנה", והופך לעתים קרובות למקור אינפורמציה יחיד. מנוי וגמור עם הסופרים הצבאיים להפסיק את ציטוט "במחנה" על נושאים אלה, אם תוך זמן קצר לא יחול שינוי באפליה זו.⁷

ב-1 בנובמבר 1955, בעוד ההכנות לפעולת הגמול בסאבחה (באזור ניצנה) נכנסות להילוך גבוה, התברר לעורכי העתונים, שגם הפעם לא יזומנו הכתבים הצבאיים ללוות את הלוחמים. ועדת העורכים, בהתימת מיכאל אסף, יו"ר, ומשה רון, מזכיר, כתבה לרמטכ"ל: "בנסיבות הקיימות הועלתה הצעה לבטל את התפקיד של סופרים צבאיים בכלל."⁸

אף צלמי העתונות השו עצמם מקופחים. במכתב ששיגרו דוד רובינגר ופאול שלוינגר בשם הצלמים האזרחיים, הם מזו על העדפת צלם "במחנה" בפעולת הגמול נגד הסורים בצפון-מזרח הכינרת ב-11 בדצמבר 1955. "בו

בזמן שכתבי וצלמי 'במחנה' הוועקו עוד לפני הפעולה, לא ניתנה לחבריו אפשרות לצלם אפילו למזרת," קבלו הכותבים.⁹

בספטמבר 1956 עדיין לא נמצא פתרון להעדפת "במחנה" בסיקור פעולות הגמול. לאחר שהכתבים הצבאיים לא ידעו כלל על הפעולה נגד משטרת ג'רנדל בדרום ירדן, איימה נשיאות ועדת העורכים על הרמטכ"ל דיין שעורכי העתונים שוב לא יוכלו להבליג על העדפת "במחנה", ו"אם לא נשמע בימים הקרובים על הסדר המגניח את הדעת, נהיה נאלצים להפסיק עבודתם של הסופרים הצבאיים עד לבירור העניין עם המוסדות המתאימים."¹⁰

הרמטכ"ל דיין הסביר במכתב ששיגר לעורך "מעריב", אריה דיסנצ'יק, כי לא מדובר ב"אפליה":

כבר אמרתי בעבר, ורוצה אני לחזור ולהגיש, כי כל עוד יש לצבא עיתון משלו, [ההדגשה במקור] טבעי שעתון זה יהנה מעדיפות ואמון (תמונה חובות ומגבלות) שאינם נחלת העתונים האחרים.¹¹

לא תמיד היה דיין אדיב בתשובותיו. כשכתב לו מזכיר מערכת "דבר", היים גליקשטיין, כי העתון שוקל לבטל את משרת הכתב הצבאי, המיותר בשל העדפת "במחנה", השיב לו דיין בארסיות: "אם מערכת 'דבר' סבורה שבמזג הנוכחי לא כדאי לה להחזיק כתב צבאי היא יכולה לפטרו..."¹²

אורי דן, כתב "במחנה" שהצטרף לרוב פעולות הגמול וצנח עם הצנחנים ליד מעבר המיתלה במבצע "קדש", סבור כי יש הגזמה רבה בנכונות של צה"ל לשיתוף כתב וצלם "במחנה" בפעולות הקרביות: "איש לא שלח אותי לצנח במיתלה עם גדוד הצנחנים 890 ב-29 באוקטובר 1956, ולפני כן לצאת עם הצנחנים בפיקודו של אריאל שרון לפעולות הגמול. שלחתי את עצמי לדעתו, וזאת היתה עתונות מגויסת מרצון, לא רק בגלל שירות החובה, אלא בגלל החובה למדינה וללוחמיה. זה המעט שיכול היה לתרום כתב צבאי."

דן מספר, כי ההתעקשות שלו, של עמיתו הצלם אברהם ורד, והתמיס הבלתי מסויגת שקיבלו מעורך "במחנה" דאו, מאיר אביזוהר, וסגנו מרדס ברקאי, יצרו נורמה חדשה בסיקור פעולות קרביות. היה גם די קשה לשכנע את מג"ח הצנחנים אריאל שרון לצרף את השניים לפעולות הגמול. לעומן זאת, הרמטכ"ל דיין – אומר אורי דן ממרחק השנים – "ייחס חשיבות רב לכתבות הקרביות שלנו שצוטטו לאחר מכן בתקשורת הכללית בישראל ובעתונות הבין-לאומית. הופתעתי והסמקתי כשהרמטכ"ל דיין הסביר ע כמה חשוב היה הצורך לגבש את רוח הלחימה של צה"ל והעם לקראת מבצו 'קדש', והוסיף: גם הכתבות ב'במחנה', של אורי דן ואברהם ורד, תרם לכך."¹³

הרוחות בקרב ראשי העתונות האזרחית נרגעו לאחר מערכת "קדש" בשלהי אוקטובר – תחילת נובמבר 1956. פעולות הגמול הופסקו למספ שנים, והבעיה נפתרה כמו מאליה.

"במחנה" בלבוש אזרחי

שנות הרגיעה מ-1957 ואילך, לא היטיבו עם "במחנה". נושאי הביטחון לו היו מסעירים והשבועון הירבה לעסוק בנושאים אזרחיים. בשלהי 1961 החליטה מפקדת קצין חינוך ראשי, המו"ל למעשה של העתון, "לבער" אות יצחק לבני בן ה-27, מי שערך את "במחנה נחיל" בחמש השנים הקודמות

צילום של אב

נקרא ליטול

שינו קצין

תקופת כהונ

תוך מספר

עתונאיות, ו

של רעננות.

הקו שהיגו

ועתה בכמה

מגויניים. כ

תחליפים: צ

כתבות מצוין

הימים ההם, כ

אומר לבני וא

בכותרות מוש

צבאיים. הסי

ראשי צה"ל

אזרחי למדי,

האליטה התר

להתברך בה.

(מורליה) בר-

העורך בעל הוותק הארוך ביותר ב"במתנה" – כשתים עשרה וחצי שנים. לבני סבור, של"במתנה" של שנות השישים הראשונות היתה השפעה על עתונים אחרים מסוגו, כמו "מוסף 'הארץ'" שהחל להופיע ב-1963 בעריכתו של נתן דונביץ', ומוספי סוף השבוע של "מעריב" ו"ידיעות אחרונות". בזמנו של לבני עלתה התפוצה מ-20 אלף עותקים ל-80 אלף, אם כי חלק לא מבוטל ממנה נבע מ"החתמה מרוכות" (אנשי קבע, אזרחים עובדי צה"ל, תעשיות ביטחוניות, ועוד).

בין 1967 ל-1974 היו המערכות של "במתנה" וגלי-צה"ל מאוחדות, תחת הנהגתו של יצחק לבני, שנשא בתואר "מפקד גלי צה"ל והעורך הראשי של במתנה". בראייה לאחור, אין יוסף ארגמן, בימים ההם כתב ובשנים מאוחרות יותר סגן עורך השבועון, מסתיר תסכול-בדיעבד על "הימים הטובים ההם":

כל העתונות כתבה אז כמו "במתנה". כולנו היינו עתונות מגויסת. אתנו את הצבא. הערצנו את הגנרלים. השתתפנו באלבומי הנצחון ותרמנו למיתוס המתגבש סביב הלוחם הישראלי... אין ספק כי בעקיפין הנחנו לבנה בתומת זחיחות-הדעת המטופשת שהולוכה לאסון מלחמת יום הכיפורים...¹⁵

לבני עזב ב-1974 והיה למנכ"ל רשות השידור. יוסי אשכול שהחליפו מילא את התפקיד יותר משמונה שנים, ועם סיום תפקידו הסתיימו יותר מעשרים שנה של עורכים-אזרחים וחזרו ל"במתנה" עורכים-קצינים. יחד איתם חזר, באופן פרדוקסלי, המתח עם המערכת הצבאית. בין 1982 ל-1999 מילאו תפקיד זה הסא"לים עורד פלדמן, אבי לבסקי, אהוד פראוור, יצחק טוניק, חנוך קפצן, אורי-לי להט, אפי מלצר ורוני גילה. רק בתחילת 1999 מונה אורח (קצין במילואים) רמי קדר, וזאת לאחר תקופת מתח ממושכת עם צמרת צה"ל.

ראיונות עם גדולי המדינה

לצד "במתנה", שהיה כל השנים הבלוט בעתונים הצבאיים, זכו בתקופות מסוימות גם עתונים אחרים להצלחה לא מבוטלת. "ביטאון חיל האוויר" היה שונה מעתונים צבאיים אחרים במספר מאפיינים. ראשית, הוא הופיע בפורמט קטן, דמוי חוברת, בניגוד לרוב העתונים האחרים, שביקשו להידמות ל"מגזינים", דהיינו שבועונים ודו-שבועונים ישראליים וזרים. מאפיין נוסף היה התוכן: כתב עת זה לא הסתפק בנעשה בחיל האוויר הישראלי, אלא היה בו הרבה "ניחות של הו"ל" בצורת פרשיות צבאיות ואורחיות הקשורות לטיסה ומטוסים, קוריוזים על הנעשה בחילות האוויר בעולם וקריקטורות ורות. והעיקר: במשך שנים זה היה העתון הצבאי היחיד שצירף לגיליונותיו דגמי-מטוסים (מקרטון) להרכבה, וזכה לאהדה ניכרת בקרב בני הנוער בתקופה שלפני המחשב האישי, האינטרנט והווידאו.

"במתנה גדנ"ע" היה בשנות החמישים "עתון הנוער" של מדינת ישראל, ברוח מאמציו של ראש הממשלה ושר הביטחון הראשון, דוד בן גוריון, להפוך את הגדנ"ע לתנועת נוער ממלכתית. הוא הופיע כדו שבועון, ולצידו פעלה מערכת מיוחדת שהוציאה עתונים לנערים עולים (בניקוד) – "למתערים" ו"באהלי גדנ"ע". העתון סבל ב-1957 מפרישתם של העורך ראובן ינאי וכמה מאנשי המערכת שהשתחררו מצה"ל, והקימו עתון מתחרה – את "מעריב לנוער", שמאו ואילך התחרה עם "במתנה גדנ"ע" על אותן פלח שוק. מ-1962

צילום של אברהם ורד מפעולת גמול של צה"ל. רס"ן צבי עופר מטפל בפצוע

נקרא ליטול עליו את עריכת "במתנה". לראשונה היה לעתון צה"ל עורך שאינו קצין-צבא (בשנות ה-50 ערכו אותו הרס"נים מאיר אביזוהר, בשתי תקופות כהונה, שלמה סנאי ושבת רביב).

תוך מספר שבועות שינה "במתנה" את אופיו וצורתו. "הכותרות היו יותר עתונאיות, הנושאים יותר אזרחיים, הגרפיקה השתנתה. זה יצר מיד הרגשה של רעגנות. כמובן שהיו ששאלו: מה לזה ולצבא?" נזכר לבני.

הקו שהינחה אותו, קודם במסגרת המצומצמת יחסית של "במתנה נח"ל", ועתה בבמה הראשית, ב"במתנה", היה להשתמש ככל האפשר במוטיבים מגזיניים. כיוון שנושאים פוליטיים לא היו אפשריים, הוא מצא להם תחליפים: צילומים גדולים, כתבות רקע, כתבות היסטוריות, דיוקנאות, כתבות מצוירות כל אותם דברים שהעתונים היומיים, ואף השבועונים של הימים ההם, כמעט שלא עשו אותם. "במושגים ישראליים יצרנו ו'אגר חדש", אומר לבני ואינו מבקש להצטנע. "הגרפיקה שיחקה תפקיד מרכזי. הרבינו גם ככותרות מושכות, עם משחקי מילים. בסך הכל היו 6-8 נושאים, לאו-דווקא צבאיים. הסיסמה שלנו היתה: עתון לא על הצבא, אלא לצבא, לחיילים."¹⁴

ראשי צה"ל לא ידעו תחילה איך להתמודד עם השינוי. "במתנה" קיבל אופי אזרחי למדי, תוך שהוא מגייס לשורות הכותבים, הצלמים והציירים את מיטב האליטה התרבותית בארץ. אבל ההצלחה לא היתה יתומה וגם בצה"ל ביקשו להתברך בה. קצין חינוך ראשי במחצית הראשונה של שנות השישים, מרדכי (מורליה) בראון, נתן את ברכתו לשינויים ולבני המשך בדרכו, והיה כאמור

לחבריו

פעולות משטרת "ל דיין, ו"אם לא להפסק המוסדות

נצ"ק, כי

צבא עתון (תמורת

ר", חיים ותור בשל ה שבמצב

הצנחנים של צה"ל תי לצנח לעצאת עם ז עצמי, בה, "אלא" ובאי."

והתמיהו נבו מרדכי זה לשכנע ל. לעומת יבות רבה נ בישראל הסביר עו יאת מבצע רד, תרמו

ת "קדש" ין למספו

ביטחון לא להי 1961 ער" אותו הקודמות

במחנה נחל

מאי 1999 • מס' 25 • חוברת 50

ציורים נודעים בשערי העתונות הצבאית בתחילת שנות ה-70, מימין: ראובן רובין, משמאל: יוסל ברגר

ראשי השנה השליב

במחנה גדנע

מאי 1971 • מס' 16 • חוברת 10

הדעיכה
בשנות הש
וחלק מהם
רבות במס
שנה הגיעה
אך היו
חודשית",
ואלקטרוני
השמונים
ו"חמנית"
תקופון בש
בארצות הב
מהדורה ב
"יורדים" ב
כללית
החמישים
העתונות ה
ואילך, מו
צבעוניים,
הם נתפשו
רבים ממנו
כדואר),
לכך יש
השמונים

עם ראשי המדינה. כך, למשל, בגיליונות החגיגיים של "במחנה" ועתונות צבאיים אחרים, במיוחד לקראת יום העצמאות וראש השנה, רואיינו לא פעם נשיא המדינה, ראש הממשלה ושרים, לצד ראיונות עם הרמטכ"ל ואלוף צה"ל. "במחנה נח"ל" נהג לראיין סופרים כגון ס. יזהר, משה שמיר, אך גם את ש"י עגנון, וספק אם ראיון לקראת ראש השנה (תשכ"ב-1961) עם הוזלמן סורוצקין, ראש מועצת גדולי התורה של אגודת ישראל, יכול היה להתפרסם בשנים מאוחרות יותר בעתון צבאי. 17 הראיון האחרון עם דוד גוריון, בשנת 1973, ראה אור על דפי "במחנה גדנע". העתונים הצבאיים החדשים ביניהם בהזמנת שערים מציינים ידועים, כגון נחום גוטמן, ראובן רובין, יוסל ברגר ושמואל בק, מיותר לציין, שכמנהג הימים ההם, הציירים נתנו את הציורים ללא תמורה.

מבחינת ה"סלבריטיס", אם כי בתחומי הרוח והדת, היה מקום של כבוד ל"מתחניים", עתון הרבנות הצבאית. הוא נהג לכלול בין עמודיו סיפורים שירים, דשימות, משאלים וראיונות שלו עם גדולי הרבנים והסופרים, כגון אורי צבי גרינברג וש"י עגנון. דומה כי העתון ניסה, ובהצלחה לא מבוטלת להקים גשר בין הציבור הדתי והמסורתי לבין התרבות הישראלית הכללית ועולם האקדמיה. גיליונות "מתחניים" הופיעו במשך יותר מעשרים שנה וזו בהם חומר עשיר ומגוון על מנהגי תג ומועד, פריקים בקורות העם היתה בעבר ובהווה, וסיפוריהן של קהילות ישראל בעולם.¹⁸

ואילך יצא העתון בתדירות חודשית מטעמה של מערכת משותפת לו ול"במחנה נח"ל", במסגרת אגף הנוער והנח"ל במשרד הביטחון. בשנות השישים והשבעים היתה לעתון תפוצה גדולה למדי – בסביבות 15 עד 20 אלף עותקים, שחלק ניכר מהם הופנה למסגרות של מערכת החינוך, שהיו קשורות לגדנ"ע. במהלך השנים טיפה העתון עשרות רבות של כתבים צעירים, שחלקם נקלטו בעתונות הצבאית לסוגיה לאחר גיוסם, ואחרים עשו חיל בעתונות האזרחית.

"במחנה נח"ל" החל להופיע בתחילת שנות החמישים, והוא ראה אור בצורה סדירה כירחון במשך יותר מארבעים שנה, וכיוון את עצמו לחיילי הנח"ל, לחניכים הנוגרים של תנועות הנוער החלוציות שהתחנכו לשרת בנח"ל, ולאנשי ההתיישבות העובדת. תפוצתו נעה בשנות החמישים והשישים בין 8,000 ל-15,000 והיו תקופות שהעתון נמכר בקיוסקים בהיקף של 500 עד 1,000 עותקים לגיליון. באמצע 1960, לדוגמה, הודפס העתון בקרוב ל-10,000 עותקים, לפי המירוט הבא: מנויים בודדים 1,459; מנויים מרוכזים 4,073; חוברות לפיקוד הנח"ל 2,100; חוברות ליחידות צה"ל 1,340; קיוסקים 500; מערכת 150. מאוחר יותר, עקב הצטמצמות הנח"ל, פחתה גם התפוצה.

העתונים הצבאיים, ובמיוחד אלה שנמכרו לציבור הרחב, בקיוסקים ולמנויים, ראו עצמם עתונים לכל דבר. הם נהגו לכלול בין עמודיהם כתבות כלליות, מדורי תרבות ואמנות, וכן ראיונות לא רק עם בכירי צה"ל, אלא גם

הדעיכה

בשנות השבעים החלה דעיכה איטית אך קבועה של רוב העתונים הצבאיים, וחלק מהם נסגרו. "מחניים" כבר הוזכר. גם "מערכות ים", שראה אור שנים רבות במסגרת בית ההוצאה של "מערכות", חדל להופיע ב-1973. באותה שנה הגיעה לקיצה גם הוצאת "מערכות שריון", שהופיע מאז 1961.

אך היו עתונים וכתבי עת שהמשיכו להופיע: "מערכות", "סקירה חודשית", "במחנה נח"ל", "במחנה גדנ"ע", "צקלון", "קשר ואלקטרוניקה", "מערכות חימוש" ועוד, ואליהם נוספו מדי פעם, בשנות השמונים עתונים חדשים, אם גם מעטים, כגון "ביטאון חיל הרפואה" ו"המנית" (ביטאון חיל המודיעין). ב-1982 החל להופיע "I.D.F. JOURNAL" תקופון בשפה האנגלית שיועד לאנשי ממשל, עתונאים וקציני צבא, בעיקר בארצות הברית, שגילו עניין לקבל חומר שוטף על צה"ל. גם "במחנה" הוציא מהדורה באנגלית, שמטרתה היתה לשמור על הקשר עם אנשי מילואים, "יורדים" בארצות הברית, שבהומור הצה"לי כונו "חיילי אוגדת ההדסון".

כללית ניתן לקבוע, כי בעוד שבישראל הקטנה והענייה של שנות החמישים והשישים מילאו העתונים הצבאיים חֶסֶר והיו גורם מרענן בנוף העתונות הרל למדי, בעיקר זה הפריודי, לא כך היו הדברים משנות השמונים ואילך. מול השפע, בעיקר בעתוני השבת, ושורה ארוכה של תקופונים צבעוניים, התקשו העתונים הצבאיים לשמור על מעמדם. מה גם שיותר ויותר הם נתפשו כ"עתונים מטעם", ולגבי "במחנה" (ולא רק הוא) רווחה הדעה, כי רבים ממנויי "לא פותחים את הסיכה" (המחברת את הגיליון הסגור המגיע בדואר).

לכך יש להוסיף את אי הנחת שהיתה בצה"ל מרוב ביטאוניו. משנות השמונים ואילך, מדי כמה חודשים או שנים, עלה "במחנה", ולעיתים גם עתון צבאי אחר, לכותרות לאו דווקא בצורה חיובית. בשנת 1983 פירסם "במחנה" את דו"ח אסון הפיצוץ בבית הממשל בצור. כתוצאה מכך הושעה עורכו, עורך פלדמן, ועורך מדור החודשות וכתבת הועמדו לדין; ב-1986 עצר קצין חינוך ראשי, תא"ל נחמיה דגן, את הדפסת העתון, כדי לתקן כתבה על פעולת אנטבה; ב-1992 פורסם כי 10,000 עותקים של "במחנה" הושמדו בגלל טעות בכתבה על פעילות צה"ל ברצועת עזה; 19 חצי שנה לאחר מכן, בסתיו 1992, זומן עורך "במחנה", אורי-לי להט, אל הרמטכ"ל לבירור, לאחר שבשבועון נמסר כי מפקד סירת גולני הודח מתפקידו.²⁰ לכך יש להוסיף התפרסויות ופיטורים של עורכים. וכאמור, הבעיות ב"במחנה" התרבו משעברה העריכה מידיים אורחיות לידיים צבאיות.

כתוצאה מ"קילקולים" אלה, הודק הפיקוח על "במחנה". גם קודם לכן הוא היה מפותק למדי, אך עתה, ככל שידוע, הוא נקרא לפני הדפסתו על-ידי ראש אכ"א, דובר צה"ל וקצין חינוך ונועד ראשי - עובדה שגרמה לא אחת לעיכובים ואף לדחיות ממושכות בהופעתו. למעשה עבר העתון "דיברור" קבוע, ש"משמעותו התאמת הטקסטים שיופיעו בעתון לתדמית צה"ל כפי שרואים אותה קציני צה"ל הבכירים, ובראשם ראש אכ"א".²¹

בצה"ל הושמעו גם טענות קשות נגד החובה להתווסף על "במחנה" ובתחילת 1997 הגישו מספר עורכי דין מהפרקליטות הצבאית הראשית עתירה לבג"ץ, וביקשו לבטל את המנוי שניכפה עליהם. צה"ל ו"במחנה" הודיעו שהם מוותרים על עימות משפטי ומי' ביולי 1997 לא יזוכה עוד הסכום הקבוע

(בעת ההיא 17 ש"ח) עבור המנוי החודשי ממי שאינו מעוניין בכך. חודש לפני כן נשלחה לרבבות המנויים (אנשי קבע, גימלאי צה"ל, אורחים עובדי צה"ל ואחרים) פנייה ובה הם נתבקשו לציין אם הם רוצים להמשיך ולקבל את העתון, או להפסיק את המנוי. יותר מ-20% החליטו שלא להמשיך, וב"במחנה" ראו בנתון זה הצלחה גדולה. מאוחר יותר התייצב המספר על כ"50 ממספר המנויים הקודם. בתחילת 1999 עמד מספר הגיליונות המודפסים על 30 אלף.

סגירת רוב העתונים הצבאיים

בתחילת שנות התשעים היו בישראל, בהתאם לממצאי ועדה שהקים שר הבטחון יצחק רבין, 33 ביטאוני צבאיים, לא כולל "במחנה", שעלות הוצאתם הגיעה למיליוני שקלים. "במחנה", באותם ימים, כיסה את עצמו והתנהל כ"משק סגור", כאשר הכנסותיו באות מדמי המנוי וממודעות. באביב 1991, זמן קצר לאחר שאהוד ברק נכנס לתפקידו כרמטכ"ל, הוא הודיע כי בעקבות עבודת מטה שנעשתה, החליט צה"ל לסגור 30 ביטאוני ולהשאיר שלושה בלבד: "במחנה", "מערכות" ו"ביטאון חיל האוויר". המהאות בכתב ובעל פה, ואף ה"לובינג" שערכו הנפגעים בקרב אישים פוליטיים לא עזרו. העתונות הצבאית בישראל, ברובה הגדול - לפחות מבחינה מספרית - היתה לנחלת העבר. אשר ל"במחנה", הרמטכ"ל החליט להקנות לו מתכונת חדשה, ש"תיתן ביטוי למגוון הנורעות והחילות בצה"ל. קצין משטרה צבאי ראשי, למשל, יוכל אם ירצה לפרסם הודעה מטעמו

ב"ה

"מחניים"

שבועון דתי לחייל

- מעתה גם לאורחיו

מערכת מחניים שמחה להודיע לקהל האורח, שנוצרה כעת אפשרות לכל אורח להתווסף על השבועון הדתי "מחניים". הנוצא לאור ע"י הרבנות הצבאית הראשית והמיועד לחיילי הדת.

מחניים - הוא השבועון הדתי היחיד המופיע בארץ. הוא כולל נוסף לרפורטזות אקטואליות על החיים הדתיים בצה"ל.

נ.מ.

שאלות ותשובות בעניני הלכה
משאלים על בעיות דת ומדינה
חיילים מספרים

והמדורים הקבועים: מחיל אל חיל, מאוצר חז"ל ועוד. חשיבות מיוחדת נודעת לעתון זה עבור הנוער הדתי במדינה. במשך השנה יופיעו 48 גליונות שבועיים במתכונת הרגילה, וכן 4 קבצים גדולים לחגים (במתכונת מגדלת: 160 עמודים). החימות על השבועון לשנה שלמה בסך 8 ל"י או בשני חשלומים חצי שנתיים. מתקבלות לפי כתובת המערכת: **מחניים** - דאר צבאי 2371 - צה"ל.

חתום גם אתה על מחניים
ותקבל את העתון ישירות לביתך

פנייה של שבועון הרבנות הצבאית לציבור האורחי - מרס 1957

ברק הישעה הופעת "במחנה" עד סיום עבודת המטה על נחיצות בטאונים צה"ל מקורות בטחוניים: הרמטכ"ל יסגור את גל"ץ אם לא ימצא לה מממן

ו'בטאון ח"א' ייסגרו במחנה, מערכות 30 שבועות ביטחוניים - ייפיו גם השבוע "במחנה" לא

10,000 גיליונות של "במחנה" השמדו בגלל טעות בכתבה על פעילות צה"ל בשטחים

המפקד, בשביל 70 שקל לסגור עיתון, המפקד?

לקט של כותרות משנות ה-90, סביב בעיות השבועון 'במחנה' וסגירת רוב העיתונים הצבאיים

והתרבות זלמן שז"ר, עוזר שר הביטחון שאול אביגור, ראש שירות התרבות בצה"ל, סא"ל יוסף קרקובי, איש שירות התרבות, המשורר זאב אהרן, לימים קצין חינוך ראשי, אליהו (אליק) שומרני, ראש אגף הנוער והנה"ל במשרד הביטחון והעתונות ברכה חבס.

נושא הדיון, כאמור, היה הוצאת יומון צבאי. בן גוריון הביע מיד בתחילה הדיון תמיכה נלהבת. הרמטכ"ל דורי הצטרף אליו. בן גוריון הסביר, שלדעת מן הראוי ש"במחנה" ימשיך להופיע, כ"הוספה שבועית, מצוירת כולה ליומון.

זאב אהרן גילה למשתתפי הדיון כי בשירות התרבות כבר החלו דיונים להוצאת העתון. סא"ל קרקובי דיווח כי צה"ל מוציא מדי חודש 3,000 ל"י בן לרכוש עתונים לצבא, וסכום זה יוכל כמובן להיחסך. בן גוריון העיר בצנינות, שהנוק הנגרם על ידי העתונים היומיים מגיע ל-20,000 ל"י לפחות והוא ייחסך אם צה"ל לא ירכוש יותר עתונים אלה. לדעת בן גוריון, אל ל צה"ל לתת את עתונו לחיילים בחינם. מוטב לגבות סכום קטן, "אפילו חצי גרוש". והעיקר: "נפסיק את נתינת העתונים [האזרחיים] חינם".

השר שז"ר, מי שכיהן במשך שנים כעורך היומון "דבר", הביע את דעתו שעל היומון הצבאי להיות עתון לכל דבר, "עם סלגרמות וכו'". הוא הציע למוכרו גם בקיוסקים. לבן גוריון הרעיון לא נראה. הרמטכ"ל דורי רמ שהבעיה העיקרית תהיה הרכבת מערכת. שז"ר, שהיה ידוע בהתלהבותו הכריז מידי: "מר דורי, מסביב לשולחן זה יושבת המערכת." בן גוריון העיר שהחלטה להוציא יומון של צה"ל, צריכה להתקבל ב"איזה שולחן רחב יותר"

ב'במחנה'. כך יועמד העתון לרשות כל ראשי החילות בצה"ל.²² בפועל הדבר לא קרה, והשבועון המשיך לנהוג כמקודם, תוך מאמץ של עורכיו להוציא עתון לכל דבר, באילוצים הצבאיים הרגילים.

החלטה אחרת, שאף היא התבררה כבלתי ישימה, נגעה למודעות. על "במחנה" ו"ביטאון חיל האוויר" נאסר לפרסם מודעות, "מסיבות אתיות ומשפטיות"²³. "מערכות" היה פטור מבעיה זו עוד קודם לכן. עם הזמן התברר כי הכללת מודעות בתשלום היא כורח תקציבי, אחרת יהא על תקציב הביטחון להקצות מיליונים להוצאת שני העתונים, וההוראה בוטלה.

יומון לצה"ל?

תדירותו של עתון מעידה בדרך כלל על חשיבותו ומרכזיותו. גוף או ארגון המצליח להוציא שבועון, קל וחומר יומון, רואה בכך הישג גדול יותר מאשר הוצאת דו שבועון או ירחון. צה"ל, כאמור, הוציא במהלך השנים מספר שבועונים (ו"במחנה" בראשם) והרבה תקופונים בעלי תדירות קטנה יותר, אולם לפחות בעשרים שנותיו הראשונות עלו מדי פעם בדיונים פנימיים הצעות להוציא גם יומון צה"לי. נראה שהניסיון הבריטי והאמריקני בהוצאת יומונים לחיילים במלחמת העולם השנייה עמד מאחורי הרעיון הישראלי.

ההצעה הראשונה, עד כמה שידוע, היא מספטמבר 1949, בשלהי תקופת הרמטכ"לות של יעקב דורי נערך דיון אצל שר הביטחון דוד בן גוריון "לברירור שאלות הפעולה התרבותית בצבא הגנה לישראל" ועלה בה נושא היומון הצה"לי. בדיון נכחו (לפי הפרוטוקול) הרמטכ"ל דורי, שר החינוך

ממשלה?
בכך הס
של בן גור
וייתכן ש
לסעיפים
באמצע
שוב עלה
רון, לרמט
עתון יומי
הוועדה, מ
עורך "הא
שבועיים
רון על פ
ירד הנוש
כעשר
צה"ל לתו

גלי צה"ל
אף שמאמ
ניתן להת

7

לעתים הו
סיני. העורן

התקשורת הישראלית זה קרוב לחמישים שנה. הכוונה, כמוכן, לגלי צה"ל, תחנת השידור של צה"ל.

השידור הראשון של גלי צה"ל היה ב-25 בספטמבר 1950, וכדברי ראש הממשלה ושר הביטחון, דוד בן גוריון, בשידור הבכורה, "המשך הצבאי, המתחיל היום בפעולתו, נועד לשתיים: לשמש מכשיר ביטחון והתגוננות, אמצעי קשר יעיל ומהיר לגיוס ולאימון... נועד גם לשמש בצבא מכשיר לחינוך הנוער והעם, אמצעי עזר לקליטת עולים, להנחלת הלשון, להקניית ידיעת הארץ ותולדות האומה...". גם הרמטכ"ל, יגאל ידין, דיבר על תחנת השידור הצבאית כאחד המוקדים של "כור ההיתוך" הצה"לי.²⁷

בפועל היתה זו תחנה קטנה ועניינה, שבמשך שנים רבות ועד לאחר מלחמת ששת הימים, שידרה 5-4 שעות ביממה, בדרך כלל בשעות הערב, הביאה ד"שים מחיילים, שידרה פזמונים ומוסיקה קלה, והתאפיינה בניגוד ל"קול ישראל" השמרני והמכופתר, בפתוחות ובאווירה חופשית.

בשנות ה-60, תחת הנהלתו של מפקדה הוותיק בנו צור, החלו לחול בה, שינויים. שניים מהם: תוכנית אקטואליה בשידור חי, בשם "הערב", בהנחייה זוגית של מגישה ומגישי, ותסכית בהמשכים - "משפחת שמחון", ששבר את כל שיאי ההאזנה, ויכול להיחשב כגירסה ישראלית ראשונה ל"אופרות הסבון" האמריקניות.

שתי התוכניות, לכד מהצלחות הרייטינג שלהן שלא היו מוכרות בתחנה הצבאית, יצרו גם עימותים, שילוו מכאן ואילך את גלי צה"ל, נגד "משפחת שמחון" נטען, כי מדובר בתוכנית נחותה, המתאימה אולי לילדים קטנים. מבקר הרדיו בועז עברון, הביע את חששו ש"הוויכוחים הדביליים בין האב [שמחון] ומשפחתו יימשכו", ויאם זוכה הסדרה לתגובה נלהבת כזו גם מצד אנשי צה"ל, עלול הדבר להביאנו לכלל הרהורים שיש בהם משום תחירה

(ממשלה?).²³

בכך הסתיים הדיון. לא ידוע אם היה לו המשך כנראה שלא. ביומנו האישי של בן גוריון נזכר הנושא בקצרה:

19.9.49 אה"צ דנו על פעולה תרבותית בצבא. השתתפו ואב צרנצקי [אהרן], יוסף קרקובי, שויר, אליק [שומרוני], ברכה חבס, שאול [אביגור], אליהו כהן (דמשקאי) מחולתה, אהוביה [מלכין], יעקב [דור], יזהר [סמילנסקי?]. שאול הציע הוצאת עתון יומי לצבא דבר שנראה לי מאד, אם כי כרוך בקשיים גדולים, פנימיים וחיצוניים.²⁴

(ייתכן שהמשתתפים האחרים, כפי שמפורט ביומן בן גוריון, הוזמנו לסעיפים נוספים בדיון, ולא השתתפו בשיחה על הוצאת היומון).

באמצע שנות החמישים, כשגבר המתח הביטחוני ונערכו פעולות הגמול, שוב עלה הנושא על סדר היום. במרס 1955 פנה מזכיר ועדת העורכים, משה רון, לרמטכ"ל משה דיין, וביקשו להגיב על הישמועות שצה"ל רוצה להוציא עתון יומי במקרה של שעת חירום. כן נתבקש הרמטכ"ל לקבל משלחת של הוועדה. משה רון הסביר, כי ראשי הוועדה הומרצו לפנות לרמטכ"ל על-ידי עורך "הארץ", גרשום שוקן, שגם אליו הגיעו השמועות הנ"ל.²⁵ לאחר שבועיים כתב רל"ש הרמטכ"ל, רס"ן אלי ועירא, לדובר צה"ל, שישלב למשה רון על פנייתו. בהמשך התיק לא הופיעו פרטים נוספים, ונראה שגם הפעם ירד הנושא מעל הפרק.

כעשר שנים לאחר מכן, באמצע שנות השישים, שוב היו שמועות על כוונת צה"ל להוציא יומון. גם הפעם נותרו הדברים בגדר שמועה בלבד.²⁶

גלי צה"ל

אף שמאמר זה מוקדש רובו ככולו לתקשורת צבאית "כתובה", דומה שלא ניתן להתעלם מגורם תקשורת צה"לי נוסף, המטביע את חותמו על

גל

לא
ש
15
91

שירות התרבות
וב אהרן, לימים
והנח"ל במשרד

ע מיד בתחילת
סביר, שלדעת
נצוירת כולה

ר. החלו דיונים

13,000 ל"י כד

ן גוריון העי

20. ליי לפחות

ן גוריון, אל ל

ן, "אפילו הצ

"

הביע את דעתו

ני. הוא הציע

זכ"ל דורי רמ

ע בהתלהבות

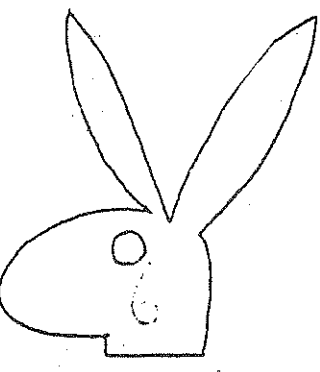
בן גוריון העי

לחן רחב יותר

עלון קרב מספר 10 - יום ששי, 19.10.73 כ"ג תשרי תשל"ד

שארית
התקדמה

10

עלון הקרב הנפוץ ביותר במרחב שלמה
"כל חייל נושא בחרמילו את שרביט המרש"ל"
בנראל (מיל.) נאפורליהן

כל דמיון בין
שפנפן הפלייבוי
לבין ספח מרש"ל
אינו מקרי! שאלו
את הבנות במרחב!

לעתים היו העיתונים הצבאים - צבאיים ממש. כך היה במלחמת יום הכיפורים, כשיחידות ועוצבות הוציאו עיתונים ועלונים, כמו "שרביט המרש"ל" של מרחב שלמה בדרום סיני. העורך היה דן אלמגור

'במחנה' - גיליון היובל, 1 במאי 1998

תחת בטחון המדינה.²⁸ גם בעתיד יישמעו לא אחת טענות נגד רמת חלק מהתוכניות של גלי צה"ל.

"הערב" בהיותה תוכנית אקטואליה נסגרה ערב הבחירות לכנסת השישית, בקיץ 1965, והדבר עורר ויכוח ציבורי - האם על גלי צה"ל לעסוק בכלל בנושאים פוליטיים. מאוחר יותר, בשנות השבעים, נמצא פתרון מקורי: אישים פוליטיים הורשו להופיע, אך על התחנה היה לקבל אישור לכך מהדרגים הבכירים בצה"ל ובמשרד הביטחון, באמצעות דובר צה"ל. השגת האישורים, ולעיתים אי-השגתם, גרמה ללחצים ומתחים, בעיקר בכל הקשור לפוליטיקאים מהאופוזיציה.

אף נושא זה של העלאת נושאים פוליטיים בגלי צה"ל לא ירד מסדר היום עד ימינו אלה.

תחנת גלי צה"ל עמדה אין ספור פעמים בפני סגירה, מסיבות שונות: תקציביות, מאמצים מצד רשות השידור שראתה בה מתחרה ל"קול ישראל", ואפאתיה עד עוגנות בצמרת צה"ל. מלחמת ששת הימים נתנה באופן מוזר דחיפה לרעיון הסגירה. גלי צה"ל, תחנה קטנה אך גם וריזה, החליטה לפעול בעת המלחמה בנפרד, ללא קשר ל"קול ישראל". בדיעבד התברר שהיתה זו טעות, שכן בעת מלחמה הציבור מבקש לקבל מידע מוסמך ממקור אחד (לקח שנלמד היטב במלחמת יום הכיפורים. במלחמה זו פעלה תחנת גלי צה"ל יחד עם "קול ישראל" וזכתה להערכה רבה). התחושה שגלי צה"ל היא תחנה מיותרת התחזקה דווקא באותם ימים טורעים, וכמוצא אחרון לפני

סגירתה, הוחלט לאחדה עם השבועון "במחנה", שנהנה בעת ההיא מיוקרה רבה.

יצחק לבני, המפקד החדש של גלי צה"ל, הנהיג שני חידושים: ראשית, הוא הכניס את שיטת ה"סנדביץ'", כלומר שילוב של חומרים איכותיים (תסכיתים, תוכניות-עומק, דיונים) ומוסיקה קלה, משחקי רדיו ותגובות אישיות קלילה. שנית, הוא הרחיב בהתמדה את שעות השידור, ועד 1973 הגיעו ל-12 שעות וחצי ביממה. מאז תחילת מלחמת יום הכיפורים שידור התחנה 24 שעות ביממה.

התקציבים והתקנים היו בצימצום, אך לבני עקף את המערכת ביצרו קשר ישיר עם קצינים בכירים, כמו היועץ הכספי לרמטכ"ל, מפקדי פיקודים וחילות. מהראשון קיבל הקצבות לפרוייקטים מיוחדים, ומהאחרונים תקציב ל"כתבי שטח" ברחבי הארץ, שהגדילו בהרבה את מצבת כוח האדם של גלי צה"ל. במקביל גוייס כוח אדם אזרחי.

שיתופה של מרבית הקהילה התרבותית-אמנותית בשידורי גלי צה"ל יצר לתחנה דימוי אינטלקטואלי, ובה בשעה נהו אחריה החיילים והמאזינים הצעירים. היתה זו תחנה ניסויית במידה רבה, ודי להזכיר כי השידורים ה"פרועים" הראשונים של להקת "כוורת" הושמעו בגל"צ. הפוליטיקאים לא נשארו אדישים וגלי צה"ל חיזקה את מעמדה, ששוב לא נפגע במהלך עשרות השנים הבאות, אף לאחר עזיבתו של לבני, אלה שבאו אחריו (מרדכי נאור, צבי שפירא, רון בן ישי, נחמן שי, אפרים לפיד, משה שלונסקי וזאב דרוזין). דאגו איש איש בזמנו להרחיב את השידורים, להעמיקם, לשמור על הפופולריות של התחנה ולהיאבק נגד סגירתה. האימונים, אגב, תוזרו ועולמו מדי מספר שנים.

בניגוד לעתונות הצבאית, שמאו שנות השמונים הירבתה להתעמת עם המערכת הצבאית, ידעו מפקדי גל"צ, כמעט תמיד, להימנע מעימותים. עם השנים הפך השירות הצבאי בגלי צה"ל לשאיפה ראשונה במעלה של מאוז ואולי של אלפי מתגייסים בשנה, דבר היוצר בהכרח מתחים עם הפיקוד הצבאי, העומד משתאה מול הנהגיה ההמונית הזו.

טלוויזיה צבאית?

לפחות פעמיים, בשנות החמישים ובשנות השבעים, עלו על הפרק תוכניות לפתוח ערוץ של טלוויזיה צבאית. הפעם הראשונה היתה ב-1952. דיווין סארנוף, המייסד והמנהל הכל יכול של רשת השידור ותחילה רדיו ואחר כך גם טלוויזיה אנ.בי.סי, הציע לרמטכ"ל יגאל ידן, בעת שפגש בו בניו יורק ליטול על עצמו להקים בישראל תחנת טלוויזיה באחריות צה"ל. מתוך ההתקנה הוערך בחצי מיליון דולר, וסכום שנתי דומה נדרש להפעלת התחנה צבי ברוש, המפקד הראשון של גלי צה"ל התלהב, ובעת השתלמותו בארצות הברית הוא בדק את ההצעות מקרוב. סארנוף אף הבטיח לסייע באיסוף כספים להקמת תחנת הטלוויזיה הצבאית. הרמטכ"ל ידן תמך, והורח לשלוח לארצות הברית משלחת בת שלושה חברים: ברוש ושני קצינים מחיל הקשר, ישעיהו לביא ואלקנה כספי. בשוכם הכין צבי ברוש הצעה מפורטת שהועברה לעיון הרמטכ"ל ושר הביטחון דוד בן גוריון. שר הביטחון נודד כאויב מושבע של טלוויזיה, שבה ראה אמצעי שידור רדוד, "לא חינוכי" והוא הורה לגנוז את ההצעה. גם חילופי הרמטכ"לים באותה עת, לא סייעו

הביטאון מופיע אחת לחודשיים, בפורמט מהודר, וכולל שורה ארוכה של כתבות על חיל האוויר, חדשות וידיעות מהנעשה בעולם התעופה הצבאי והאזרחי בעולם והרבה מודעות. ב־1999 עורכים אותו מירב הלפרין ויקר אלקרבי והוא נהנה מארבעה יתרונות: המוניטין של חיל האוויר המסייע גם לעתון; תפוצה גבוהה, לרבות מכירה של כמה אלפי עותקים בקיוסקים; תוכן מגוון הווכה להתעניינות ערה של רבים שהיו קשורים בעבר לחיל האוויר, וכן מועמדים לגיוס המעוניינים לשרת בחיל; ויחסים טובים של המערכת עם הפיקוד הבכיר של חיל האוויר. לא ניתן לאמת זאת, אך ככל הנראה בעת סגירת העתונים הצבאיים ב־1991, הונפה החרב גם על "ביטאון חיל האוויר". התערבות מפקד חיל האוויר אצל הרמטכ"ל מנעה את הסגירה. דומה שלא תהא זאת טעות לקבוע כי חיל האוויר הוא החיל היחיד בצה"ל העושה מאמצים לשמור על ביטאון ברמה גבוהה, והוא עושה זאת כבר למעלה מחמישים שנה. העתון ריווחי, והוא יכול להרשות לעצמו – באמצעות ההוצאה לאור של משרד הביטחון, המטפלת בכל הפירסומים הצבאיים – להעניק לקוראיו, מדי גיליון, פוסטר של כלי טיס, ומדי פעם דיסקט או מתנה אחרת. הקוראים, בדרך כלל, מרוצים מהביטאון. זאת אפשר ללמוד מסקר שנערך לא מכבר, וגילה כי רמת שביעות הרצון בקרב המנויים והקוראים היא גבוהה עד גבוהה מאוד.

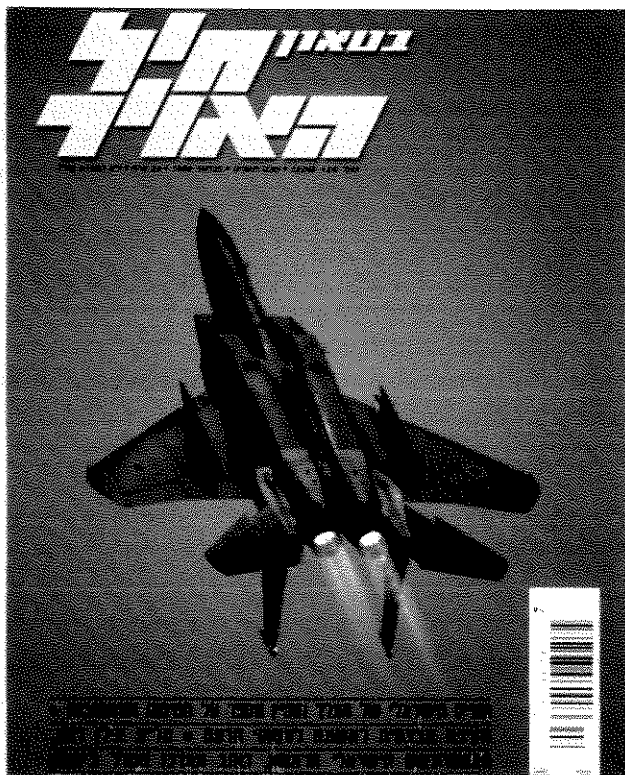
אנשי הביטאון גם מקדישים תשומת לב מרובה ל"קידום מכירות". הם מציעים אותו באופן קבוע לאנשי הקבוע של חיל האוויר במחיר הנחה מיוחד,

להגשמת הרעיון. ייתכן שידין היה נאבק למען הפעלת הטלוויזיה הצבאית. מחליפו, מרדכי מקלף, לא היה נלהב לרעיון.²⁹ רמטכ"ל אחר, מרדכי (מוטה) גור, דווקא דחף להקמת טלוויזיה של צה"ל, שתהיה קשורה לגלי צה"ל. ב־1976 הוא הורה למפקד גלי צה"ל ולדובר צה"ל להקים ועדת בדיקה, שתגיש הצעה להקמת תחנת טלוויזיה של צה"ל. הוועדה כללה את שני הנ"ל, וכן קצינים בכירים מחיל הקשר והאלקטרוניקה ונציג של משרד התקשורת. היא קיימה מספר דיונים, אך העלות הגבוהה של ההקמה, לצד משמעותיות כוח האדם והתקציבים השוטפים הוציאו את הרוח ממפרשי התוכנית, וצה"ל שוב לא עסק בהקמת "טלוויזיה בתאקיי".³⁰

עתיד לא בטוח

בעת כתיבת הדברים, באביב 1999, נראה עתידה של התקשורת בתאקיי מעורפל למדי. "במתנה" נמצא בסיומה של תקופת מאבק נוספת, שבמהלכה נבדקה אפשרות להפריטו, ו/או לצרפו כמוסף צבאי לאחד היומונים הגדולים. בשלב זה לא יצא הרעיון אל הפועל, אך העובדה שהשבועון יוצא לאחרונה בתדירות של אחת לשלושה או ארבעה שבועות מעידה על עומק המשבר. "מערכות" ממשיך להופיע בדרכו הרצינית והשקטה כדו ירחון העוסק בנושאי תורת הלחימה, היסטוריה צבאית ולקחי קרבות בישראל ובעולם, ואילו "ביטאון חיל האוויר" נותר למעשה היחיד המזכיר את העתונים הצבאיים בימיהם הטובים.

ההיא מיוקרה
:ראשית, הוא
ים איכותיים
רדיו והגש
ועד 1973 ה
'פורים שידור
:ת ביצרו קשר
זקדי פיקודים
תרונים תקנים
האדם של גלי
גלי צה"ל יצו
ים והמאוינים
כי השידורים
וליטיקאים לא
:מהלך עשרות
(מרדכי נאות
י וזאב דרורי)
לשמור על
חוזרים ועולים

"ביטאון חיל האוויר" – הצלחה של יותר מחמישים שנה

"שריון" אינו עיתון צבאי, אלא ביטאון עמותת השריון היוצא באופן סדיר

להתעמת עם
מעצמותים. עם
עלה של מאוח
ם עם הפיקור

הפרק תוכניות
1952. דיווי
רדיו ואחר כך
בו בניו יורק
: צה"ל. מחו
ופעלת התחנה
עת השתלמוה
הבטית לטיי
ין תמך, והורו
י קצינים מחיל
צעה מפורטת
הביטחון גודל
ז הינוכ"י והוא
נת, לא סייע

ובעת אירועים מרכזיים בחיל, כגון פתיחת הבסיסים לציבור הרחב ביום העצמאות, ניתן לחתום על העתון בעשרות דוכנים.

גם העובדה שאתר האינטרנט של חיל האוויר הוא באתריות "ביטאון חיל האוויר" תורמת ליוקרתו. כבר כיום ניתן "לעלעל" בחלק מהגיליונות באמצעות האינטרנט, ותוך זמן לא רב ניתן יהיה לעשות זאת לגבי כל הגיליונות, מאז גיליון מס' 1 בספטמבר 1948.

לבד משלושת העתונים הממשיכים להופיע, יוצאים לאור מדי פעם פירסומים של חילות ויחידות, אך אין מדובר בהופעה סדירה או לציבור הרחב. כך, לדוגמה, העתון "בין גלים" של חיל הים, שחדל להופיע ב-1991, הופיע פעם נוספת ב-1998 לרגל שנת החמישים למדינה. בשריון מצאו פתרון אחר להיעדר עתון. עמותת השריון, שמרכזה באתר ההנצחה של השריון בלטרון, מוציאה ביטאון קבוע, הדומה למדי לעתון צבאי בהיקף ובמיוחד בנושאים.

הנה כי כן, בשלהי המאה העשרים, העתונות הצבאית בישראל מצומצמת ביותר, בהשוואה לימי הזוהר שלה בעבר. עתידו של "במחנה" אינו ברור, וכפי שהדבר נראה עתה, רק "מערכות" ו"ביטאון חיל האוויר" בטוחים בהמשך הופעתם כעתונים צבאיים.

אשר ל"במחנה", ייתכן שיוחלט להמשיך ולהוציאו במתכונתו הצבאית, אך באותה מידה עצמה לא מן הנמנע שהוא יופרט ויסופח לאחד היומונים הגדולים.

דעת הקהל והעתונות הכללית אינן מגלות עניין מיוחד בתקשורת הצבאית, להוציא את גלי צה"ל, או בעת משבר ו/או חריגה, כפי שקרה לא אחת ל"במחנה". דומה שגם לגבי חוגי הממשל הנושא הוא שולי. בדו"חות מבקר המדינה במהלך 30 השנים האחרונות, היו רק שתי התייחסויות לגלי-צה"ל בשנים 1975 ו-1982,³¹ "במחנה" ושאר העתונים הצבאיים לא הוזכרו כלל.

אשר לגלי-צה"ל, גם עתידה של התחנה הצבאית אינו מובטח, וכמו בעבר נשמעים גם כיום קולות, לרבות בחוגי הממשלה (במיוחד מפי שרת התקשורת לימור לבנת), שהתחנה מיצתה את עצמה ואין לה עוד מקום. מצד שני, דומה שיש די פוליטיקאים, בכל רחבי הקשת הפוליטית, שיתגייסו – אם יתבקשו – למנוע את סגירת התחנה. הם יעשו זאת משום שהם מעוניינים להתבטא בכלי תקשורת פופולרי, ובה במידה גם משום שהם קשובים לרחשי הציבור, המעניק לגלי צה"ל אמון בהאזנה ובסקרין זה עשרות שנים.

* * *

מחבר המאמר היה בשנים 1961-1971 עורך העתונים הצבאיים "במחנה נח"ל" ו"במחנה גדנ"ע", ובשנים 1974-1978 מפקד גלי צה"ל.

* * *

1. יצחק שדה, עלון הפלמ"ח, גל' 1, 1941.
2. פירוש הפירסומים העתונאיים של המחנות, ראו במאמרי: "עתונות המחנות בארץ ישראל", קשר 9, מאי 1991, עמ' 22-31.
3. סקירה על צה"ל, שנתון הממשלה תשס"ז, ירושלים 1955, עמ' 78.
4. שלוש דוגמאות: טוביה מנדלסון, "הגלים שהכויבו – גם במלחמה ובימי החירום לא הצדיקה תחנת השידור הצבאית את קיומה הנפרד", דבר, 12 בפברואר 1974; אורי פורת, "למי משדרים גלי צה"ל", ידיעות אחרונות, 13 באוקטובר 1977; דני בלוך, "מי זוקק ל'במחנה'?", דבר, 2 באוקטובר 1992, "ח.א.", כטאון חיל האויר לישראל, גל' מס' 1, 20 בספטמבר 1948, עמ' 4.
5. משה שמיר, ראיון ל"במחנה", 10 ביוני 1987.
6. ארכיון צה"ל (להלן: א"צ), חטיבה 57/626, תיק 50, מכתב מס' 30 בספטמבר 1955, בחתימת ועד תא הסופרים הצבאיים: חביב כנען, נפתלי לאו (לביא) ושמואל שניצר.
7. שם, שם.
8. שם, מכתב למנהל לשכת העתונות הממשלתית, מיכאל ארנון, מיום 19 בדצמבר 1955, עם העתק לדובר צה"ל.
9. א"צ, חטיבה 58/776, תיק 34, מכתב מס' 25 בספטמבר 1956, שם, שם.
10. מכתב גליקשטיין מס' 21 בספטמבר 1956; תשובת דיין מס' 4 באוקטובר 1956, שם, שם.
11. אורי דן, "עתונות מגויסת", במחנה, גיליון מיוחד "50 שנות במחנה", 1 במאי 1998.
12. ראיון עם יצחק לבני, 21 בפברואר 1999.
13. יוסף ארגמן, בין הכותל לדקר, "50 שנות במחנה", (ראה הערה 13 לעיל).
14. מכתב משה קשת, סגן ראש אגף הנוער והנח"ל, מיוני 1960 (אין תאריך מדויק), ב/3/907, א"צ, חטיבה 1993/1508, תיק 205.
15. "הצום משפיל את החטא העיקרי הגאווה", במחנה נח"ל, 12 (118), ספטמבר 1961.
16. על "מחניים", ראו: עקיבא צימרמן, "מחניים" סיפורו של כתב עת צבאי דתי", קשר 12, נובמבר 1992, עמ' 108-115.
17. ידיעות אחרונות, 4 במאי 1992, שם, 5 באוקטובר 1992.
18. אלדד יניב, מי שהיה העורך בפועל של במחנה באמצע שנות התשעים, בראיון לעתון דבר, 2 בינואר 1996, במסגרת המאמר "פוסלים בלבד" מאת גיא לשם.
19. איתן רבין, "צה"ל סגר כ-30 ביטאונים", הארץ, 20 במאי 1991.
20. פרוטוקול הישיבה, ארכיון בן גוריון (אב"ג), המרכז למורשת בן גוריון, שדה בוקר, חטיבת פרוטוקולים/פגישות, 19 בספטמבר 1949. הפרוטוקול במלואו הובא בגיליון 1 של "קשר", מאי 1987, עמ' 98, תחת הכותרת: "כשצה"ל רצה להוציא יומון...".
21. יומן בן גוריון, 19 בספטמבר 1949, א"צ.
22. א"צ, חטיבה 57/626, תיק 30, מכתב מס' 23 במרס 1955.
23. מידע אישי של המחבר, בימים ההם עורך של שני ירחונים צבאיים.
24. רפאל מן וציפי גון-גרוס, "גלי צה"ל כל הזמן", תל-אביב 1991, עמ' 12-13.
25. בועז עברון, "את מי מעניין מה", הארץ, 21 בדצמבר 1962.
26. מן וגון-גרוס (הערה 27 לעיל), עמ' 43, 45.
27. ידע אישי של מחבר המאמר.
28. דו"ח מבקר המדינה לשנת 1975, עמ' 945-947, ודו"ח מבקר המדינה לשנת 1982, עמ' 465-470.